

Lakatos Péter Levente

Helsinki-től – Bolognán át – Rómaig Felsőoktatási harmonizációs törekvések és reformfolyamatok Európában

From Helsinki – Through Bologna – To Rome Higher Education Harmonisation Efforts and Reform Processes in Europe

Jelen írás célja, hogy most, amikor a felsőoktatás és annak átalakulása, átalakítása központi témává vált hazai és európai szinten egyaránt, áttekintést nyújtson a Bologna-folyamatról, kitérve annak előzményeire, kiváltó okaira is. Releváns szakirodalmak és a felsőoktatási miniszterek találkozóin elfogadott nemzetközi dokumentumok segítségével feleleveníti a folyamat főbb állomásait, kiemelve a főbb trendeket, irányvonalakat és prioritásokat. Kitér az Európai Felsőoktatási Térség legjelentősebb felsőoktatási szervezeteire, azok létrejöttére, főbb feladataira, továbbá a folyamat nyomonkövetése érdekében tett erőfeszítésekre, az elért eredményekre, egyes aktuális trendekre, valamint a jövő kihívásaira.

Kulcsszavak: európai integráció, Bologna-folyamat, felsőoktatási reform, EHEA, BFUG

The aim of this paper is to provide an overview of the Bologna process, including its antecedents and causes, now that higher education and its transformation has become a central topic at both Hungarian and European levels. It revives the main stages of the process with the help of relevant literature and international documents adopted at the meetings of the Ministers of Higher Education, highlighting the main trends, directions and priorities. It covers the most important higher education organisations in the European Higher Education Area, their establishment, their

main tasks, furthermore the efforts made to monitor the process, the results achieved, some current trends and future challenges.

Keywords: European integration, Bologna process, higher education reform, EHEA, BFUG

Az európai integrációs folyamatnak az oktatás és különösképp a felsőoktatás a kezdeti időktől fogva hangsúlyos eleme volt, szerepe az 1980-as években értékelődött fel. Ehhez jelentős mértékben hozzájárult a Szovjetunió felbomlása és az Európai Unió (EU) fokozatos bővülése.¹ Az 1980-as évektől kezdve az európai gazdaság egyre nagyobb versenyhátrányba került riválisaival, így elsősorban az USA-val szemben, növekedésének mértéke is elmaradt versenytársaiétól, ami nagyrészt a közös piac hiányával volt magyarázható. Ehhez még hozzájárult az európai képzési rendszerek rugalmatlansága, átláthatatlansága, a piacorientáltság hiánya, a tanulmányok elismerése által okozott bonyodalmak, amelyek a hallgatói és munkavállalói mobilitást egyaránt gátolták és nagyban hozzájárultak az „agyelszíváshoz” (*brain drain*). A leírtak következtében Európa kutatási-innovációs központi szerepe is elveszni látszott, ennek súlypontja az USA-ba helyeződött át. Mindeközben a felsőoktatás hatalmas ágazattá, rendkívül differenciált, komplex rendszerré vált.²

Egyre nyilvánvalóbbá vált tehát, hogy a felvázolt gazdasági és társadalmi igényekre, a tudásalapú társadalom kihívásaira az európai oktatásnak is reagálnia kellett Európa gazdasági versenyképességének növelése érdekében elsősorban azáltal, hogy jól hasznosítja a magasan képzett munkaerőt.³ Az Európai Bizottság, az Európa Tanács, valamint az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) jelentős szerepet játszott a Bologna-folyamat előtti időszak stációinak kialakításában, amelyek közül a legfontosabb lépések a következők voltak. 1975-ben az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezleten⁴ Helsinkiben megtartott konferencián 33 európai állam, továbbá az USA és Kanada állam- és kormányfői aláírták a Helsinki Záróokmányt.⁵ A részes felek a Záróokmányban kifejezték azon szándékukat is, hogy „a részt vevő államok diákjai, oktatói és tudósai számára kölcsönösen elfogadható feltételek alapján könnyebben hozzáférhetővé teszik egymás oktatási, kulturális és tudományos intézményeit [...], különösen [...] azáltal, hogy elősegítik a tudományos fokozatok és oklevelek összehasonlíthatóságával és egyenértékűségével kapcsolatos problémák elemzését”. Továbbá „kölcsönösen elismerik a tudományos fokozatokat és okleveleket vagy kormányok közötti megállapodások alapján, ahol erre szükség van, vagy egyetemek és más felsőoktatási és tudományos intézmények közötti közvetlen megállapodások alapján”.⁶ Következő lépésként Párizsban 1979-ben 26 ország (köztük Magyarország is)

¹ Hrubos Ildikó: *Az európai felsőoktatási térség létrehozása, mint az Európai Unió felsőoktatás-politikájának központi eleme*. *Educatio*, 28. (2019), 1. 75–90.

² Hrubos Ildikó: *A Minőségkultúra ügye az Európai Felsőoktatási Térségben*. *Educatio*, (2008), 1. 22.

³ *Magna Charta Universitatum*. Bologna, Bologna University Press, 1998.

⁴ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) elődje volt.

⁵ Nyusztay László: *Nemzetközi szervezetek az új világrendben: Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ)*. *Külkereskedelmi Főiskolai Füzetek*, (1999), 7. 20.

⁶ Conference on security and co-operation in Europe – Final Act, Helsinki, 1975

írta alá az UNESCO Felsőoktatással összefüggő tanulmányok, oklevelek és fokozatok elismeréséről az Európai Régió államaiban című egyezményét.⁷ Ezt az 1984-ben megalakult NARIC hálózat (*National Academic Recognition Information Centres*, azaz Nemzeti Felsőoktatási Elismerési Információs Központok) követte a külföldi oklevelek és tanulmányok elismerésének fejlesztése, valamint a hallgatói és oktatói mobilitás növelése céljából.⁸

Az Európai Bizottság is elindította felsőoktatási programjait, 1987-ben az Erasmust, majd 1990-ben a Tempust, miközben 1989 és 1997 között modellkísérletként működött az Európai Kreditátviteli Rendszert (*European Credit Transfer and Accumulation System*, ECTS) is.⁹ 1997 áprilisában 53 ország írta alá az ugyancsak az UNESCO égisze alatt létrejött Lisszaboni Elismerési Egyezményt, amely ugyan nem kötelez automatikus elismerésre, de az elismerés eljárási kereteit és főbb mechanizmusait lefekteti.¹⁰ A leírt egyezmények, programok és folyamatok összefoglalására és szervezett előbbre mozdítására az Egyesült Királyság, Franciaország, Németország és Olaszország felsőoktatási miniszterei 1998. május 25-én a párizsi egyetem megalapításának 800. évfordulóján aláírták az úgynevezett Sorbonne Nyilatkozatot az európai felsőoktatási rendszer szerkezeti harmonizációjáról és modernizációjáról. A nyilatkozat preambulumban rögzíti, hogy Európa nemcsak az euró, a bankok és a gazdaság, hanem egyben a tudás Európája is kell legyen, hangsúlyozva, hogy komoly szerepet tulajdonítanak az egyetemeknek a kontinens fejlődésében. Annak érdekében, hogy jobban ki lehessen aknázni a felsőoktatásban rejlő lehetőségeket a versenyképesség növelése érdekében, a felsőoktatásnak strukturálisan a két cikluson alapuló rendszer felé kellett elmozdulnia, ahol a sajátosságok áthidalására és a rugalmasság megteremtésére szolgál az egységes kreditrendszer. További fontos elemek a hallgatói és oktatói mobilitás, amelyek gazdasági és kulturális szempontból egyaránt fontosak, valamint az összehasonlítható és kölcsönösen elismert oklevelek. A nyilatkozat záró részében megjelenik egyben az igény az európai felsőoktatási térség létrehozására, kérve a többi európai országot, hogy csatlakozzanak a törekvéshez.¹¹ A Sorbonne lett ezzel tehát a „bolognai gondolat” bölcsője.

A gondolat fogadtatása kedvező volt Európa-szerte, így bő egy évvel a Sorbonne Nyilatkozat után Bolognában négyről 29-re bővült azon európai országok száma (köztük 15 akkori EU-tagállammal),¹² amelyek a felsőoktatási tárcák felelős vezetőin, jellemzően miniszterein¹³ keresztül képviseltették magukat abból a célból, hogy csatlakozzanak

⁷ Convention on the Recognition of Studies, Diplomas and Degrees concerning Higher Education in the States belonging to the Europe Region. Paris, 1979.

⁸ Hrubos Ildikó – Szentannai Ágota – Verosza Zsuzsanna: *A „bolognai folyamat”*. Budapest, Oktatáskutató Intézet – Új Mandátum, 2003. 25.

⁹ Az Erasmus a legnagyobb volumenű mobilitási program. A Tempus program célja pedig, hogy az EU-ban működő felsőoktatási intézmények tapasztalataik átadásával segítsék a partnerországok felsőoktatási rendszereinek reformjait, intézményi fejlesztéseit.

¹⁰ Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region (LCR). Lisszabon, 1997.

¹¹ Sorbonne Declaration, Paris, 1998.

¹² Kurucz Katalin (szerk.): *Útmutató a bolognai folyamathoz – a hallgatói önkormányzatok képviselői részére*. Budapest, Tempus Közalapítvány, 2011. 7.

¹³ Magyarország részéről Kiss Ádám, akkori felsőoktatási helyettes államtitkár vett részt és írta alá a nyilatkozatot.

a Párizsban kitűzött, azóta pedig további szakemberek bevonásával továbbfejlesztett célokhoz, és ezáltal kötelezettséget vállaljanak a felsőoktatás harmonizációjára.¹⁴ Célul tűzték ki továbbá az Európai Felsőoktatási Térség létrehozását 2010-ig. Különlegessége, hogy Bolognában a szűken vett felsőoktatási tárcaközi eliten kívül részt vettek jelentős nemzetközi szervezetek, köztük az Európa Tanács és az UNESCO képviselői, valamint a további érintettek, „stakeholderok”, egyetemi hallgatók, oktatók, kutatók és munkáltatók, ami által a bolognai gondolat egy európai dimenziójú, „össztársadalmi” kérdés lett.¹⁵ A Bolognai Nyilatkozat célokat, ahhoz rendelt eszközöket és elvi alapokat fogalmaz meg az alábbiak szerint:

„A Tudás Európája ma már széleskörűen elismert, nélkülözhetetlen eleme a társadalmi és emberi fejlődésnek, az európai polgári lét megszilárdításának és gazdagodásának. [...] Ma már általánosan elismert az oktatás és az oktatásban történő együttműködés fontossága egy stabil, békés és demokratikus társadalom kifejlesztésében és megerősítésében [...]. Az európai felsőoktatási térség kulcsfontosságú a polgárok mobilitásának és munkaerőként való alkalmazhatóságának elősegítésében és az európai kontinens általános fejlesztésében. [...] figyelmet kell fordítanunk az európai felsőoktatási rendszer nemzetközi versenyképességének a fokozására.”¹⁶

A nyilatkozat 2010-ig megvalósítani kívánt főbb céljai közé tartoznak a könnyen értelmezhető és összehasonlítható végzettségek rendszerének kialakítása, a kétciklusú képzési rendszer bevezetése, ECTS¹⁷-alapú kreditátviteli rendszer, széles körű oktatói, hallgatói, kutatói és egyéb intézményi dolgozói mobilitás ösztönzése, együttműködés kialakítása a minőségbiztosításban. Az alapcélok máig megmaradtak azzal, hogy a miniszterek kétévenkénti találkozójuk során újabb célokat is megjelöltek, esetenként az eddigieket kiegészítették, módosították a prioritásokat, hangsúlyokat.¹⁸

A folyamat első, minőségbiztosítási szempontból is fontos állomása Prága volt 2001-ben, ahol az élethosszig tartó tanulást (*lifelong learning*), az európai felsőoktatás vonzóná tétele,¹⁹ valamint a folyamatba való fokozott bevonás szükségét hangsúlyozták ki. Hangsúlyos eleme az Európai Felsőoktatási Minőségbiztosítási Szövetség (*European Association* [ekkor még *Network*] *for Quality Assurance in Higher Education*, ENQA) bevonása a folyamatba. Az ENQA feladata ebben a stádiumban a közös minőségbiztosítási referenciakeret megalkotásában való közreműködés volt. A második „bolognai” miniszteri találkozóra Berlinben került sor 2003-ban, ahol komoly elkötelezettség látszott a kétszintű képzési rendszer bevezetésére, ezért a részt vevő miniszterek célul tűzték ki, hogy a rendszerek bevezetése már 2005-ben megkezdődjék. Itt kezdődött meg továbbá a hangsúlyeltolódás az általános céloktól a tényleges tartalmak felé. A minőségbiztosítás

¹⁴ A rendszeres miniszteri találkozók az első tíz évben kétévente zajlottak a második tíz évben pedig háromévente.

¹⁵ Csekei László: *Közös európai válasz a közös európai problémákra: a bolognai folyamat és az Európai Felsőoktatási Térség. Felsőoktatási Műhely*, (2010), 1. 21.

¹⁶ Joint declaration of the European Ministers of Education – The Bologna Declaration. 1999.

¹⁷ European Credit Transfer and Accumulation System (Európai Kreditátviteli és -Gyűjtési Rendszer).

¹⁸ Csekei (2010): i. m. 11.

¹⁹ Kurucz (2011): i. m. 7.

a kezdetektől kiemelten fontos kérdésként jelenik meg a Bologna-folyamatban, ami abban is megnyilvánul, hogy a Bolognai Nyilatkozat egyik fő pontja is ez. Ennek oka, hogy az egységes elvekre alapozott minőségbiztosítás garanciája egyfelől a magas színvonalú felsőoktatásnak, másrészt kiemelkedően fontos szerepet játszik a különféle felsőoktatási rendszerek közötti bizalom²⁰ kialakításában, valamint lényegi funkciója van az oktatói és hallgatói mobilitásban és az oklevelek kölcsönös elismerhetőségében. Mindezek érdekében a miniszterek az ENQA javaslatai nyomán lefektették, hogy 2005-től a tagállamoknak minőségbiztosítási rendszereik kialakításakor milyen elveket kell szem előtt tartaniuk. Az ENQA, az Európai Egyetemek Szövetsége (*European University Association*, EUA), az Európai Felsőoktatási Intézmények²¹ Szövetsége (*European Association of Institutions in Higher Education*, EURASHE), az Európai Hallgatói Egyesület (mai nevén: *European Students' Union*, ESU)²² közreműködésével dolgozzon ki egységes minőségbiztosítási standardokat és irányelveket 2005-re, a bergeni miniszteri találkozóra. Az anyag a találkozóra elkészült, az Európai Felsőoktatási Térség Minőségbiztosításának Standardjai és Irányelvei (*Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*, ESG) címet viseli, azóta 2015-ben aktualizált változata ma is a felsőoktatási minőségbiztosítás legmeghatározóbb európai dokumentuma.²³ A másik jelentős lépés volt a teljes Európai Felsőoktatási Térséget felölelő háromszintű képesítési keretrendszer elfogadására (*Framework for Qualifications of the European Higher Education Area*, QF-EHEA) tett javaslat, amelyben az országok kötelezték magukat 2010-ig a nemzeti képesítési keretrendszerek elkészítésére. Bergenben a Lisszaboni Elismerési Egyezményt még nem ratifikáló országokat felszólították ennek megtételére,²⁴ továbbá csatlakozott Azerbajdzsán, Grúzia, Moldova, Örményország és Ukrajna is a Bologna-folyamathoz, így összességében 45 ország vált résztvevőjévé. Hangsúlyos mozzanat, hogy kiemelt szerep jutott a Bergeni Nyilatkozatban a szociális dimenzióknak, amely elsősorban a hallgatók szerepkörének kibővüléséhez járult hozzá.

A londoni miniszteri találkozó (2007) nyomán, az ott kifejezett szándék margóján, 2008-ban létrejött az EQAR, vagyis az Európai Felsőoktatási Minőségbiztosítási Regiszter (*European Quality Assurance Register for Higher Education*), amely az egyedüli IGO-ként²⁵ az ENQA mellett a másik legjelentősebb nemzetközi szervezet a területen. Londonban Szerbia és Montenegró is csatlakozott a folyamathoz. Újabb jelentős stációk voltak Leuven és Louvain-la-Neuve Belgiumban, a Leuveni Nyilatkozat keletkezésének helyszíne, ahol a miniszterek előirányozták, hogy a Bologna-folyamatnak 2010-et követően is folytatódnia kell (eredetileg csak tízévesre tervezték), és hangsúlyozták,

²⁰ Az akkreditációs szervezetekhez (minőségbiztosítási ügynökségekhez) számos azzal kapcsolatos megkeresés érkezik a világ minden részéről, hogy adott intézmény vagy képzés rendelkezik-e akkreditációval, továbbá, hogy az adott értékelési rendszernek mik az elvi alapjai.

²¹ Tehát főiskolák és egyéb nem egyetemek.

²² A négy szervezetre a szakzsargon egységesen az „E4 csoport” gyűjtőnevet használja, szerepük a későbbiek során is nagy mértékben megmutatkozik.

²³ The Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. Yerevan, 2015.

²⁴ A magyar jogrendbe való implementációjára a felsőoktatási képzéseknek az európai régióban történő elismeréséről szóló, 1997. április 11-én, Lisszabonban aláírt Egyezmény kihirdetéséről szóló 2001. évi XCIX. törvénnyel került sor.

²⁵ Intergovernmental organization, vagyis kormányközi szervezet.

hogy Európa sikerének kulcsa, hogy a lehető legtöbbet hozza ki a polgárai tehetségéből, valamint megjelölte azokat a kiemelten fontos munkaterületeket, amelyekben 2020-ig fejleszteni szükséges. Ezek az alábbiak: szociális dimenzió, egész életen át tartó tanulás, foglalkoztathatóság, hallgatóközpontú tanulás és felsőoktatási intézmények képzési funkciója, oktatás, kutatás és innováció kapcsolata, nemzetközi nyitottság, mobilitás, adatgyűjtés, többdimenziós átláthatósági eszközök, finanszírozási kérdések. Újdonság volt továbbá, hogy megrendezték a Bologna Világforumot (Bologna Policy Forum) annak érdekében, hogy előbbé, intenzívebbé váljon a kapcsolat a világ további, „Bolognán kívüli” országaival. Végül, mintegy lezárásaként a folyamatnak került sor a Budapest–Bécs miniszteri találkozóra 2010-ben, ennek keretében az Európai Felsőoktatási Térség (*European Higher Education Area*, EHEA) hivatalos létrejöttének kihirdetésére.

Az EHEA tehát az ahhoz csatlakozó országok és szervezetek összességét jelöli. Operatív, végrehajtó és nyomon követő szerve a *Bologna Follow-up Group* (BFUG). Tagjai a BFUG és EHEA tagi kategóriába sorolandó valamennyi csatlakozott (jelenleg 49) ország, valamint maga az Európai Bizottság is. Értelemszerűen azonban nem mindegyik EU-tagállam.²⁶ Szavazati jog nélküli, vagyis konzultatív tagsággal rendelkezik továbbá az Európa Tanács, az Education International (EI), az UNESCO, az EUA, az EURASHE, az ESU, az ENQA, az EQAR, valamint a BUSINESS EUROPE. További partnerszervezetek pedig a *European Association for International Education* (EAIE), a *Council of Europe Professional and Managerial Staff* (Eurocadres), a *European Council of Doctoral Candidates and Junior Researchers* (Eurodoc), valamint a *European Association for Promotion of Science and Technology* (EuroScience). A BFUG (és ezáltal egyben az Európai Felsőoktatási Térség) két elnöke a mindenkori EU-elnökséget adó ország egy képviselője, illetve nem EU-tagállamonként egy megbízott. Az elnökök munkáját a Board, valamint a BFUG titkársága támogatja. Az EHEA tevékenysége munkacsoportok és tanácsadó csoportok bevonásával zajlik, amelyeknek fő feladataik a feladatkövetés (monitoring), a megvalósítás (implementáció), újabb célkitűzések kidolgozása, az újonnan csatlakozó országok felzárkóztatása, támogatása. A Bologna-folyamat legmeghatározóbb eseményei továbbra is a miniszteri találkozók maradtak, 2010 után az első jelentősebbre Bukarestben került sor 2012-ben, ekkor fogadták el a Bukaresti Kommunikét, amellyel az aláírók elköteleződtek a felsőoktatás közfinanszírozásának lehető legmagasabb mértéke mellett, aminek elvi megalapozását az a kinyilatkoztatás adta, miszerint az oktatás a jövőbe való egyik lehető legjobb és legjelentősebb befektetés. Az EHEA továbbfejlesztésére tett újabb törekvések négy pontban foglalhatók össze. Ezek az alábbiak: minőségi felsőoktatás nyújtása mindenki számára (ezen belül az ESG 2005 felülvizsgálata és újragondolása), a végzetek alkalmazhatóságának javítása, a hallgatói mobilitás tovább erősítése és az adatgyűjtésre, valamint az átláthatóság javítására irányuló stratégiák támogatása. A következő, 2015-ös jereváni miniszteri találkozó a felsőoktatási minőségbiztosítás szempontjából az európai történelem során ezidáig a legmeghatározóbb, ugyanis az itt elfogadott dokumentumok adják ma is a belső és külső, minőségbiztosítási folyamatok és minőségitelesítési eljárások alapját.

²⁶ Nem EU-tag EHEA-tagállamok: Albánia, Andorra, Azerbajdzsán, Bosznia-Hercegovina, Egyesült Királyság, Észak-Macedónia, Fehéroroszország, Grúzia, Izland, Kazahsztán, Liechtenstein, Moldova, Montenegró, Norvégia, Oroszország, Örményország, Skócia, Svájc, Szerbia, Törökország, Ukrajna.

Az első, és egyben legmeghatározóbb dokumentum, az EHEA-ra vonatkozó átdolgozott, megújított minőségbiztosítási sztenderdek és irányelvek, vagyis az ESG 2015, második a közös képzési programok minőségbiztosításának európai rendszere, egyszerűbben csak *European Approach*-ként emlegetett dokumentum (*European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes*), valamint az Európai Kreditátviteli Rendszer ugyancsak megújított kézikönyve (ECTS²⁷ Users' Guide 2015). A függelékben a miniszterek további 12 kötelezettségvállalást fogalmaznak meg a 2020-ig terjedő időszakra vonatkozóan a következő jelentősebb célkitűzések mentén: a tanulás és tanítás (*teaching and learning*) minőségének, illetve célorientáltságának fokozása, a foglalkoztatás teljes aktív életkorra kiterjedő előmozdítása, a felsőoktatási rendszerek befogadóbbá tétele, végül a már egyeztetett, strukturális reformok végrehajtása. Feltétlen említést érdemel a 2018-as párizsi találkozó is, amelynek záróokmánya kiemeli, hogy az EHEA tagországainak közös célja kell legyen egy olyan szakpolitikai környezet kialakítása, amely lehetővé teszi az intézmények számára társadalmi küldetésük és polgári szerepvállalásuk megerősítését. A következő miniszteri találkozóra 2020 júniusában került volna sor Rómában, amelyet azonban a Covid-19-világjárványra tekintettel 2020 novemberében tartottak meg online formában. A Római Kommunikében a korábbi célok továbbfejlesztésén kívül hangsúlyosabban jelenik meg az innováció, a digitalizáció, az összekapcsoltság, a szociális dimenzió, az akadémiai szabadság, valamint a felsőoktatás flexibilitásának kérdése.²⁸

A Bologna-folyamatot számos kritikai érte, egyrészt sokan fentről irányított uniformizálási törekvést láttak benne, szabványosítást, egyben a felsőoktatás nemzeti karakterjegyeinek elvesztésétől tartottak.²⁹ Ezek a félelmek kevésbé igazolódtak, mivel az általános kereteken túl az adott képzési programok kialakítása, tartalmuk és ciklusokba sorolásuk továbbra is nemzeti hatáskör maradt. Inkább alaposak azok a kritikák, amelyek a folyamat átpolitizáltságáról, emiatt esetenként elhamarkodottságok bekövetkezéséről, vagy épphogy más területeken a célok teljesítésének régiónként eltérő üteméről, időnkénti vontatottságáról szólnak. A kritikák a folyamat második évtizedének végére enyhülni látszanak, és inkább felülkerekednek a fentiekben kifejtett célok mentén elért eredmények. Mindenekelőtt a felsőoktatási rendszerek európai harmonizációja, a diplomák kölcsönös elismerése és összehasonlíthatósága, a mobilitás egyértelmű fokozódása, többek között közös képzési programok létrehozásán keresztül (ennek legújabb formái az Európai Egyetemek Kezdeményezés [*European Universities Initiative*] keretében valósulnak meg),³⁰ valamint egyáltalán a felsőoktatás intézményi és szervezeti szereplői kapcsolatának szorosabbá válása az, ami építőleg hat(hat) az egyes (al)rendszerek fejlődésére.

Az EHEA eredményei megmutatkoznak a miniszteri találkozók célkitűzéseinek implementációjában, az egyes országok és régiók felsőoktatási rendszereinek fejlesztésén keresztül, amelyekről információk, adatok nemzeti szinten a leginkább hozzáférhetők. Ezek alapján készülnek az EHEA országjelentései, a BFUG és annak (nemzeti)

²⁷ European Credit Transfer and Accumulation System, vagyis Európai kreditátviteli és -gyűjtési rendszer.

²⁸ Rome Ministerial Communiqué, Róma, 2020.

²⁹ Részletesen lásd például Szolár Éva: [A Bologna-folyamat kritikai fogadtatása a felsőoktatás-kutatás irodalmában](#). *Magyar Pedagógia*, 109. (2009), 2. 147–167.

³⁰ *European Universities Initiative Fact Sheet*. Brussels, European Commission, 2020.

munkacsoportjai koordinálásában. Bologna Process Implementation Report (BPIR) címen két-háromévente jelennek meg ezek a jelentések. A jelentéssorozat elsősorban a miniszteri találkozók előkészítésére szolgál, részben bemutatva az adott periódusban elért eredményeket. Az adatgyűjtés a nemzeti kormányzatoktól bekért beszámolók alapján történik, mégpedig egyre bővülő, finomodó, de az alapstruktúrát is megőrző változatban. A jelentések speciális szempontok és indikátorok alapján készülnek, az indikátorok definícióját az egyes jelentések tartalmazzák. A „scorecard indicators”³¹ összegzéseként a jelentésekben összeállítanak egy-egy táblázatot, amely informatív módon szemlélteti, hogyan haladnak az EHEA-országok a Bologna-reform implementációjával. Mostanra a legfrissebb, 2020-as jelentés is nyilvánosan elérhető.³²

A jelen írás nem vállalkozott az európai felsőoktatási reform eddigi eredményeinek alapos elemzésére, inkább a fő vonulat bemutatására tett kísérletet, mindazonáltal néhány általános következtetést megfogalmaz: Visszatekintve láthatjuk, hogy hosszú, szövevényes utat tett meg az európai felsőoktatás, mire eljutott jelenlegi állapotába. Számot vetve a Bologna-folyamat egésze – és az azt megelőző fejlődési út – felett összességében pozitív mérleget vonhatunk. Azonban egy percre sem lankadhatunk. Egyrészt, mert a vívmányok implementációja és gyakorlati megvalósulása országonként eltérő mélységű, másrészt, mert a felsőoktatás (világszinten is) újabb korszakváltás küszöbéhez érkezett. A globális megatrendek, mint amilyen a digitalizáció, a robotizáció, a mesterséges intelligencia térnyerése és ezek nyomán a munkaerőpiac átalakulása, a szükséges és elvárt készségek változása, valamint az oktatási rendszerek rugalmassága iránti igény minden eddiginél hangsúlyosabb és ütemesebb változ(tat)ásokat feltételez. Ezért Európa életében az oktatás és azon belül a felsőoktatás kiemelt stratégiai prioritásként kezelése a kontinens versenyképességének és a világgazdaságban betöltött pozíciójának megtartása érdekében elengedhetetlen.

Felhasznált irodalom

- Bókay Antal – Derényi András: A magyar bolognai folyamat – az oktatás, a képzés és a tanulás új útjai a felsőoktatásban. *Iskolakultúra*, 20. (2010), 9. 3–12. Online: http://real.mtak.hu/57864/1/11_EPA00011_iskolakultura_2010-09.pdf
- Csekei László: Közös európai válasz a közös európai problémákra: a bolognai folyamat és az Európai Felsőoktatási Térség. *Felsőoktatási Műhely*, (2010), 1. 9–22. Online: www.felvi.hu/pub_bin/dload/felsooktatasi Muhely/FeMu/2010_1/Femu_2010_1_9-22.pdf
- Halász Gábor: *Az oktatás az Európai Unióban. Tanulás és együttműködés*. Budapest, Új Mandátum, 2012.
- Hrubos Ildikó: A Minőségkultúra ügye az Európai Felsőoktatási Térségben. *Educatio*, (2008), 1. 22–35. Online: https://folyoiratok.oh.gov.hu/sites/default/files/article_attachments/hrubos_i_0801.pdf

³¹ Vagyis az egyes eredményeket jelző indikátorok/mutatók.

³² The European Higher Education Area in 2020 – Bologna Process Implementation Report, Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, Luxembourg, 2020.

- Hrubos Ildikó: Az európai felsőoktatási térség létrehozása, mint az Európai Unió felsőoktatás-politikájának központi eleme. *Educatio*, 28. (2019), 1. 75–90. Online: <https://doi.org/10.1556/2063.28.2019.1.6>
- Hrubos Ildikó – Szentannai Ágota – Veroszta Zsuzsanna: A „*bolognai folyamat*”. Budapest, Oktatáskutató Intézet – Új mandátum, 2003.
- Kurucz Katalin (szerk.): *Útmutató a bolognai folyamathoz – a hallgatói önkormányzatok képviselői részére*. Budapest, Tempus Közalapítvány, 2011. Online: https://tka.hu/docs/palyazatok/bologna_utmutato_2011_issuu.pdf
- Nyusztay László: Nemzetközi szervezetek az új világrendben: Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ). *Külkereskedelmi Főiskolai Füzetek*, (1999), 7. 19–26. Online: http://publikaciotar.repozitorium.uni-bge.hu/436/1/szf_07_02.pdf
- Pálvölgyi Krisztián: A Bologna-folyamat implementációjának komplex értelmezési kerete. *Új Pedagógiai Szemle*, 63. (2013), 9–10. 38–50. Online: http://epa.oszk.hu/00000/00035/00160/pdf/EPA00035_upsz_2013_09-10_038-050.pdf
- Szolár Éva: A Bologna-folyamat kritikai fogadtatása a felsőoktatás-kutatás irodalmában. *Magyar Pedagógia*, 109. (2009), 2. 147–167. Online: www.magyarpedagogia.hu/document/Szolar_MP1092.pdf

Nemzetközi egyezmények, nyilatkozatok

- Conference on security and co-operation in Europe – Helsinki, Final Act, 1975.
- Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region (LCR). Lisbon, 1997.
- Convention on the Recognition of Studies, Diplomas and Degrees concerning Higher Education in the States belonging to the Europe Region. Paris, 1979.
- European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes. Yerevan, 2015.
- European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS) Users' Guide. Yerevan, 2015.
- European Universities Initiative Fact Sheet. Brussels, European Commission, 2020.
- Joint declaration of the European Ministers of Education – The Bologna Declaration. 1999.
- Magna Charta Universitatum. Bologna, Bologna University Press, 1998.
- Rome Ministerial Communiqué. Rome, 2020.
- Sorbonne Declaration. Paris, 1998.
- The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 2009.
- The European Higher Education Area in 2020 – Bologna Process Implementation Report. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, Luxembourg, 2020.
- The Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. Yerevan, 2015.
- Towards the European Higher Education Area. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education, Prague, 2001.

